

Skolvalet – En fråga om makt och segregering.

Daniel Holm
Institutionen för Pedagogik och Didaktik
Göteborgs Universitet

”The point of my work is to show that culture and education aren't simply hobbies or minor influences. They are hugely important in the affirmation of differences between groups and social classes and in the reproduction of those differences.” - Pierre Bourdieu

Vad leder egentligen det *fria skolvalet* till? Skapar det en förlängd individuellt frihet, eller är individerna snarare offer för en dold typ av maktutövning? Sverige har idag ett stort problem med segregering och skolvalet har blivit till ett sätt att förmildra detta genom att man faktiskt kan gå i skolor utanför sitt egna bostadsområde. Jag vill diskutera hur skolvalet också är en fråga om makt och demokrati genom hur det ser ut för olika klasser och grupper.

Jag har valt att försöka koppla ihop så mycket som det går av kurslitteraturen genom att använda mig av empirisk data ur Dahlstedt, et al., (2007). samt svensk skolhistoria ur Lindensjö & Lundgren, (2002). och hur det går att relatera till maktstrukturer och samhällsanalyser från några av de stora namnen ur Olesen & Pedersen (2004). Vad det finns gemensamt hos personer som Bourdieu, Durkheim och Foucault, och vad de kom fram till för resultat, med vad man kan se i det fria skolvalet med Stockholm som exempel, och hur det har sett ut tidigare i Sverige. ”Sanningen ska sägas av dem som erfar den”, som Bourdieu sa (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 114.)

Skolan ska forma medborgare, och medborgare utgör staten. Makt över skolan är makt över medborgarna. Alla ska ha samma möjligheter, och det är ju grundtanken med såväl grundskolan i sig, som det fria skolvalet. I början av skolfrågans framfart under 1900-talet talade man om *enkel jämlikhet* – allas rätt till grundlig utbildning – vilket idag har tagit steget mot att också låta alla välja fritt bland skolor, och har således blivit en politiskt laddad fråga (Lindensjö & Lundgren, 2002, s. 31-32). Alla ska ha samma villkor, men detta är inte alltid fallet. Att man som förälder vill att ens barn ska ha bästa tänkbara utbildning är givet, men innebär det i sin förlängning att det fria skolvalet faktiskt skapar den bästa av utbildningar? Skolor är av olika status av anledningar som ny teknik, löften om datorer, bra och ivriga lärare, fräschar lokaler och säkrare bostadsområden, medan andra skolor kanske blir allt mer fördärvade och allt mindre att erbjuda för att kunna komma på fötter igen. Undergräver istället det fria valet de möjligheter som den är tänkt att förebygga? Vissa byter kanske inte skola på grund av passiva föräldrar, andra får inte plats av olika anledningar – något som vi ska återkomma till längre fram.

Det fria skolvalet kan ses som en demokratisk förlängning, (Börjesson, et al., 2005, s. 64). och en historisk följd av landets demokratisering och skolning under 1900-talet (Lindensjö & Lundgren, 2002, s. 29). *Demos*, alltså folket, har ett fritt val till att själva forma sig som individ; att ta och behålla makten över sig själva. Detta är en väldigt liberal syn och har anammats av *nyliberalismen* (Börjesson et al., 2005, s. 65). Människor ska vara autonoma och självreglerade, och staten ska inte tvinga in människor på särskilda institutioner utan möjlighet till byte, eftersom det då skulle kränka den individuella friheten och dess utveckling. Detta kan härledas till Foucaults idéer om frihet, som han ansåg vara en historisk efterlevnad efter den franska revolutionen och upplysningstiden (Börjesson, et al., 2005, s. 65 och Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 87). Där beskrivs det även hur man kan hamna i utanförskap om man inte följer vissa sociala normer och riktlinjer; vilket i sin tur skulle kunna härledas till flera utlandsfödda föräldrar åsikt om hur viktigt det är att deras barn kommer in i den svenska miljön – dess språk och kultur – där de kan välja skolor med fler etniskt svenska elever än kanske i de områden som de själva kanske bor i (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 119). Denna kulturella och språkliga blandning kommer vi tillbaka till.

I 2013-års Pisarapport så har Sverige försämrats kraftigt (Skolverket, 2013). Stora skillnader

mellan könen och en fortsatt bristande likvärdighet är sammanfattningen. Elever med bra betyg ökar samtidigt som elever med underkänt även de ökar – parallellt med att klyftorna ökar (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 111). Låga betyg och människor med invandrarbakgrund, och/eller lågutbildade, får inga jobb (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 112). Högstadieskolor med högre meritvärde och allt har elever från högutbildade bostadsområden, har jobb och är etniska svenskar (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 112). Elever med utländsk bakgrund har som en grupp sämre skolresultat än svenska elever. Men om man väger in elevernas socioekonomiska bakgrund försvinner mycket av skillnaderna i betygsresultat (Skolverket, 2004). 20% söker sig till skolor i andra stadsdelar än var de bor – i Stockholmsområdet (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 115-116). Rykten påverkar starkt såväl elever, lärare, grupper och områden/stadsdelar (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 115). I sin förlängning kan skolans rykte befläcka befolkningen i området/stadsdelen, och vice versa, i en nedåtgående spiral. Fördomar om områden och deras status blir till en typ av maktreglering (Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 94). Skolvalet blir till ett strategiskt val där man låter elever från dessa beryktade områden söka sig utanför dessa och bli en del av en kulturell mångfald i andra områden. Man söker sig således från olika situationer vid skolbyten (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 118.)

För att kunna härleda de möjliga problem med det fria valet bör man undersöka och använda kontrollfunktioner, samt genom att analysera vikten av en bra policy. Det fria valet skulle kunna innebära en baksida genom elitism om man inte ser till att alla faktiskt har samma möjligheter till alla skolor, oavsett kön, klass och etnicitet. I media har vi nyligen kunnat läsa hur rektorer på skolor är selektiva när det kommer till de elever som ansöker till skolorna. En "felfri" flicka kommer in, men inte en något problematisk pojke (*Du och du men inte du*, 2013-10-31, DN). Skolan blir i sin förlängning till en klassfråga och en fråga om makt. Med rätt sociala status får ens barn plats på skolan, men har man fel så får de inte plats. Man tycker att detta borde vara relativt enkelt att lösa genom kontrollfunktioner, men att det ändå försiggår bevisar hur problematiskt det ändå är. De fria skolvalen reflekterar istället en allt ökande klasskillnad där medelklass går på skolor med medelhöga värden, medan de högre klassernas barn går på finare skolor. Man kan tänka att ifall man bara får en skola att gå på så borde ju alla skolor bli tilldelade mer eller mindre samma mängd resurser. Ifall man särskiljer elever igenom olika skolor, så leder det till en skev resursfördelning vilket leder fram till en nedåtgående spiral – skolor med mindre resurser får mindre elever då resurser kanske inte räcker till att tillhandahålla det stöd som kanske behövs för alla elever. Detta i sin tur leder till att än mindre elever går på skolan då den inte verkar lika bra som andra. Magnus Tideman påminner oss om att de ständigt återkommande budgetåtstramningar som Sverige genomgått de senaste 15-20 åren har minskat toleransen för olikheter och mångfald.

Foucault beskrev maktutövning – kan det vara undangömt i skolvalet? Makt utövas osynligt och uppvisas endast när det bidrar till kunskap: (Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 84). där människor formas. Makt skapar kunskap – igenom att välja vilka som ska ha kunskap, genom att utöva makt, väljer man senare vem som ska kunna ha makt i framtiden. Machiavelli har som en av sina regler för att bli en bra diktator, i *Fursten* (1532), att man inte ska låta folk utbilda sig: genom att välja vilka som ska ha kunskap har man kvar makten, annars skulle det bli uppror. Istället skapar man lydiga medborgare genom en typ av politisk strategi (Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 87). Men makt behöver inte innebära förtryck och tvång som kanske en skola som saknade det fria skolvalet skulle innebära (Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 88). För att söka lösningen så behöver vi följa Foucaults tanke över hur vi måste ha ständig "kunskap om barnets natur, utvecklingsmöjligheter, egenskaper, socialitet, osv." (Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 86). Det är praktiska former av maktutövning. Det första som Foucault tar upp när det kommer till fördolda maktåtgärder är disciplinerande åtgärder (Hermann, i Olesen & Pedersen, 2004, s. 99). Att rektorer inte vill ta in bråkiga, eller stökiga, elever på sina skolor, skulle detta kunna symbolisera en rent disciplinär åtgärd mot både barnet och föräldern? "Fixa ungen eller så blir det inget för hen på denna skolan". Hård tragedi.

Elever byter till skolor i stadskärnorna för att de del av denna andra sociala miljö, i städer som i sin tur fokuserar på ekonomisk tillväxt och det är just i skolan som elever ska bli upplärda till en del av en dynamisk arbetsmarknad (Dahlstedt, et al., 2007, s. 58). Där innerstaden ofta är fylld med den högre klassens medborgare, som också är vita och högutbildade, är istället ytterkanterna segregerade på grund av den rådande bostadsbristen, (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 118). vilket alltså resulterar i att människor av lägre "klass" får flytta till de gamla miljonprogramsbyggnaderna och blir smått avskilda från andra delar av samhället (Dahlstedt, et al., 2007, s. 76). Elever flyttades efter på grund av språksvårigheter – för att förbättra svenskan, (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 119). men man söker även en säkrare och lugnare miljö (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 119 och s. 121). Det hela grundar sig egentligen efter ett sökande efter kunskap och en integration med samhället (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 120). Att integrera språket, kulturen, kunskapen, samt ett utbyte av detta mellan individer (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 122). Dessa kulturskillnader är av värde för båda sidor, (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 121). och om man utgår ifrån Durkheims tankar om beblandning så är det av stor vikt. Skolbytena betyder dock högre krav i och med den höjda statusen, i samband med att man måste passa mallen (Kallstenius, i Dahlstedt et al., 2007, s. 111 och s. 126). Som vi sett i Pisarapporten så har skolvärdena i Sverige sjunkit, jämfört med andra OECD-länder, även om meritvärdena ökat i delar av Sverige (Skolverket, 2013). Men dessa goda meritvärden betyder inte lika mycket som de låga gör (Kallstenius, i Dahlstedt et al., s. 125). Detta skulle kunna uppvisa en symbolik, även här, hur andra socioekonomiska grupper gynnas och får en större del av kakan. Att möjligheten till att kunna byta skola i och med det fria valet är ju ett sätt att kunna reducera effekter av socioekonomisk natur, där vissa socioekonomiska grupper gynnas eller missgynnas. Att man, även om man bor i "slummen", kan gå i en skola i ett finare område och således förmildra sin marginalisering. Men att detta kanske ändå inte är *de facto*. Man söker efter ett skärpt tillstånd av social marginalisering (Dahlstedt, et al., 2007, s. 57). Dock är det inte helt upp till eleverna själva utan det handlar ju givetvis en del om deras sociala bakgrund. En passiv förälder kan även det leda till en passivitet hos barnet. Passivitet i föräldraskapet kan leda till en avsaknad av intresset och möjligheterna som det fria skolvalet innebär, (Börjesson, et al., 2005, s. 95). vilket i sin tur leder till en typ av ogynnsamhet och således en social snedvridning där eleven ändå inte blir uppmuntrad till att utföra sitt *fria* val för en bättre framtid (Börjesson, et al., 2005, s. 123.)

Utifrån politiska strategier så är skolan ett svårt område eftersom det kan kräva snabba förändringar med tanke på dess relation till samhället (Lindensjö & Lundgren, 2002, s. 129). Det finns ett problem med segregering i Sverige och det tar tid att få igenom politisk förändring i skolan. "Styrningen är inte lika genomslagskraftig som tilltron till politisk styrning", så att säga (Lindensjö & Lundgren, 2002, s. 129). Det behövs en mer steg-för-steg-strategi för skolan, då den strategin är mer realistisk, men kräver samtidigt en enighet i befolkningen, något som är problematiskt när det är så segregerat (Lindensjö & Lundgren, 2002, s. 157). Segregeringen är djupt rotad och ett genomgående problem för Sverige idag – vilket syns i denna fråga.

Låt oss härleda till Bourdieu: det tåls att diskutera de symboliska kapitalen: socialt, ekonomiskt och kulturellt kapital. Dessa spelar självklart roll i skolan. Man vill självklart ha så mycket av dessa kapital som är möjligt, och det fria skolvalet ökar möjligheterna till detta. Durkheim ansåg, som sagt, att man skulle ta vara på olikheter och att man fann en gemensamhet och ett sammanhang genom dessa (Hermann, 2004, i Olesen & Pedersen, s. 76). Detta resulterar i ett ökat, både kulturellt, och socialt kapital hos individen genom vänner och perspektiv. Samhället är ett organisatoriskt nav, vilket behöver bland annat skola för att motverka kriser och säkerställa balans. Skolvalet är alltså ett verktyg till att möjligen kunna minska segregation just genom att beblanda människor och öka deras symboliska kapital till det bättre. Genom att beblanda människor på ett sätt som det blir när man tittar på Stockholms innerstadsskolor så uppfyller man alltså Durkheims tanke om en gemenskap, vilket är att föredra utifrån de symboliska kapitalen. Skulle man inte ha det fria valet så skulle människor bli begränsade till att gå i den närmaste skolan, vilket skulle innebära att man

förlorar den kulturella och sociala mångfalden. Segregationen tar ett steg framåt. Nu är det dock endast 20% i Stockholmsområdena som väljer skolor utanför sitt bostadsområde, men möjligheten finns där. Och kan man säkerställa en reducerat elitism så skapar det fria valet fler möjligheter än vad man riskerar.

Referenser

Börjesson, M., Palmblad, E. & Wahl, T., (2005). *I skötsamhetens utmarker: Berättelser om välfärdsstatens sociala optik.*
Stockholm/Stehag: Brutus Östlings Bokförlag Symposium.

Dahlstedt, M., Hertzberg, F., Urban, S. & Ålund, A., (2007). *Utbildning, arbete, medborgarskap: Strategier för social inkludering i den mångkulturella staden.*
Stockholm: Borea Bokförlag.

Du och du men inte du, (2013, 31 oktober). *Dagens Nyheter.*

Lindensjö, B. & Lundgren, U. P., (2002). *Utbildningsformer och politisk styrning. (2:a upplagan)*
Stockholm: HLS Förlag.

Machiavelli, N., (1532). *Fursten.*

Olesen, S. G. & Pedersen, P. M., (red). (2004). *Pedagogik i ett sociologiskt perspektiv.*
Malmö: Studentlitteratur.

Skolverket, (2004). *Elever med utländsk bakgrund.*

Skolverket, (2013, 3 december). *Kraftig försämring i PISA, pressmeddelande.*